

دانشگاه تهران

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

عنوان:

چند همسری از نظر فقه و حقوق و بررسی آثار آن

در جامعه امروز ایران

استاد راهنما:

دکتر عابدین مومنی

استاد مشاور:

دکتر حسین میری زاده

نگارش:

پروانه اکبرزاده نیاری

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

زمستان ۱۳۸۷

تقدیم به

پدر و مادر بزرگوارم

که همواره در زندگی و تحصیل مشوق من بوده اند

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق
حال که با عنایت الهی و الطاف بی پایان او
این نوشتار را به اتمام رساندم بر خود فرض
می دانم از زحمات بی دریغ و مشفقانه استاد
بزرگوارم جناب آقای دکتر مومنی که راهنمایی
این جانب را قبول نمودند و نیز استاد
بزرگوارم جناب آقای دکتر میری زاده که
مشاوره این پایان نامه را به عهده داشتند
و نیز از زحمات تمامی اساتیدم که از محضر آنها
کسب علم نمودم تقدیر و تشکر نمایم .

چکیده

ازدواج در دین مبین اسلام به عنوان بنایی محبوب در نزد خداوند متعال می باشد. در گذشته تعدد زوجات امری پذیرفته شده بود که مشکلی را در نظام اجتماعی به وجود نمی آورد اما امروزه مفاسدی که به دلیل اجرای نادرست این مباح مشروط به بار می آورد صاحب نظران را بر آن داشته که به تحقیق دوباره راجع به آن بپردازند. در این نوشتار پس از اثبات مشروعیت تعدد زوجات و رد سایر نظریاتی که آن را مکروه یا واجب یا مستحب می دانستند اثبات نمودیم که تعدد زوجات مباحی مشروط است و سپس به بیان احکام و شرایط آن از نظر فقها و اندیشمندان کنونی پرداختیم و اثبات نمودیم که رعایت شرایط آن به خصوص در زمان کنونی امری بسیار دشوار است و در پایان این نظر را ارائه نمودیم که برای کاهش مفاسد آن و نیل به مزایایی که برای آن متصور است نیاز به کنترل دستگاه قضائی می باشد که این کنترل هم بر شرایط آن است و هم بر ضرورت آن می باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه:
۱	طرح مسئله :
۱	ضرورت و هدف تحقیق
۲	سوالات اصلی
۲	سوالات فرعی
۳	فرضیه های تحقیق
۳	روش تحقیق
۴	ساختار تحقیق
۵	پیشینه تحقیق
۶	بخش اول: کلیات
۶	فصل اول : تعاریف نکاح

صفحه	عنوان
۶	گفتار اول : واژه نکاح از نظر لغت
۸	گفتار دوم : واژه نکاح از نظر شرع
۹	گفتار سوم : واژه نکاح در اصطلاح فقها
۱۳	فصل دوم : انواع نکاح
۱۳	گفتار اول : تقسیمات ماهوی نکاح
۱۳	بند اول: نکاح دائم
۱۴	بند دوم : نکاح موقت
۱۵	بند سوم : ملک یمین
۱۶	گفتار دوم : تقسیمات شکلی نکاح
۱۶	بند اول : نکاح مطلق
۱۶	بند دوم : نکاح مشروط
۱۸	فصل سوم : تاریخچه تعدد زوجات
۱۸	گفتار اول : نگاهی به چند همسری در ادوار گذشته
۲۱	گفتار دوم : چند همسری در میان ملل مختلف و ایرانیان

صفحه	عنوان
۲۶	گفتار سوم : چند همسری در ادیان مختلف
۲۸	فصل چهارم : تعدد زوجات پیامبر اکرم صلی الله علیه و ائمه
۲۸	گفتار اول : انگیزه ها و حکمت ها در ازدواج رسول خدا صلی الله
۳۰	بند اول : اهداف سیاسی – تبلیغی
۳۲	بند دوم : هدف تربیتی و رهایی کنیزان
۳۴	بند سوم : نجات زنان تازه مسلمان و طرد سنن غلط
۳۷	فصل پنجم : استیفای عدد در تعدد زوجات
۳۷	گفتار اول : تفسیر و استنباط تعداد زوجات از آیه سوم سوره نساء
۳۸	گفتار دوم: تعداد همسران یک مرد در نظر فقها
۳۸	بند اول:تعداد همسران در عقد دائم
۳۹	بند دوم:تعداد همسران در عقد موقت
۴۳	بخش دوم: بحث پیرامون مشروعیت تعدد زوجات
۴۳	فصل اول :بررسی آیات و روایات در باب مشروعیت تعدد زوجات
۴۳	گفتار اول : آیات مربوط به تعدد زوجات

صفحه	عنوان
۵۱	گفتار دوم : روایات مربوط به تعدد زوجات
۵۳	فصل دوم : مشروعیت تعدد زوجات در سیره و نظر فقها
۶۲	فصل سوم : نظرات اندیشمندان دیگر در باب مشروعیت تعدد زوجات
۶۸	احکام ثابت و متغیر در اسلام
۷۰	الف) فطری بودن دین پشتوانه ثبات احکام آن
۷۰	ب) آخرین دین مرسل
۷۱	ج) احتیاجات ثابت بشر رمز جاودانگی احکام دین
۷۸	بخش سوم: احکام تعدد زوجات
۸۰	فصل اول: حق قسم
۸۲	فصل دوم : حق نفقه
۸۳	گفتار اول سبب و میزان لازم در نفقه
۸۶	بخش چهارم : شرایط تعدد زوجات
۸۷	فصل اول : عدالت مهم ترین شرط ازدواج مجدد
۸۷	گفتار اول : تعریف عدالت
۸۷	بند اول : معنای لغوی عدالت

صفحه	عنوان
۸۸	بند دوم : معنای اصطلاحی عدالت در فقه
۹۰	گفتار دوم : تفسیر عدالت در قرآن
۹۱	بند اول :تفسیر آیه سوم سوره نساء در رابطه با عدالت
۹۷	فصل سوم: شرایط تعدد زوجات از نظر فقها و اندیشمندان کنونی
۹۷	گفتار اول : شرایط تعدد زوجات از نظر فقها
۱۱۳	گفتار دوم : شرایط تعدد زوجات از نظر اندیشمندان
۱۳۵	بخش پنجم : تحلیل نهایی
۱۳۵	فصل اول :مزایا و معایب تعدد زوجات در جوامع امروزی
۱۴۰	فصل دوم : وظیفه حکومت در اجرای صحیح تعدد زوجات
۱۴۴	فصل سوم :شرط ضمن عقد نکاح
۱۴۵	الف)واژه شرط در اصطلاح اهل لغت
۱۴۵	ب)واژه شرط در اصطلاح شرعی
۱۴۶	ج)واژه شرط در اصطلاح علم اصول
۱۵۳	فصل سوم : بررسی لایحه پیشنهادی دولت و تحلیل و بررسی نهایی
۱۵۹	نتیجه

مقدمه :

طرح مسئله :

چند همسری به قرآن مستند است آیه سوم سوره نساء: ((فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنی و ثلاث و رباع)) دلالت می کند که مرد می تواند چند همسر بگیرد و این دلالت هم دلالت ظاهری قرآن است ممکن است با بررسی های به عمل آمده این حکم مطلق نباشد به این معنا که اگر جواز چهار همسر را بپذیریم معنایش این نیست که هر مرد این حق را دارد . و با توجه به شرایط آن امکان محدودیت این حق برای برخی از مردان وجود دارد . که در این تحقیق به بررسی شرایط تعدد زوجات و شیوه اجرایی آن پرداخته خواهد شد .

ضرورت و هدف تحقیق:

با توجه به مشکلاتی که از ناحیه چند همسری بر جامعه امروز ما تحمیل می گردد و معایبی که می توان برای آن برشمرد از قبیل ناراحتی های روحی و از هم پاشیدن خانواده ها که اساس جامعه امروزی می باشد و مشکلاتی که از این ناحیه بر زن و

فرزندان تحمیل می گردد ضرورت دارد که بررسی شود آیا از نظر شرعی چند همسری حق هر مردی است یا خیر که با روشن شدن دیدگاه شریعت در این زمینه عملاً دشواری های جواز یا عدم جواز چند همسری مشخص می گردد. و نگاه شریعت در این زمینه تبیین می شود با توجه به طبیعت این موضوع و نوع نگرشی که در این تحقیق به این موضوع خواهیم داشت در این تحقیق علاوه بر نگاه فقهی از آمارها و نظریات اندیشمندان دیگر نیز بهره خواهیم جست تا در نهایت با کمک تمام بررسی ها به راه حلی جامع دست یابیم که نه مباحی را حرام کند و نه این که این مباح را مایه سوء استفاده غرض ورزان قرار دهد تا حکم از مصلحت بدوی خود خارج نگردد .

سوالات اصلی:

۱- آیا جواز چند همسری مطلق است ؟

۲- آیا شرط عدم ازدواج مجدد صحیح است یا فاسد یا مفسد عقد؟

۳- آیا به عنوان ثانوی ممنوع کردن تعدد زوجات شرعی است ؟

۴- آیا اذن از همسر در ازدواج مجدد جنبه شرعی دارد ؟

سوالات فرعی:

۱- آثار اجتماعی ازدواج مجدد و نگاه آیات و روایات و قانون به آن چیست ؟

۲- در صورت صحت شرط عدم ازدواج مجدد آثار وضعی و تکلیفی آن برای طرفین عقد

چیست ؟

فرضیه های تحقیق:

در پاسخ به سوال اصلی شماره یک: جواز مطلق نیست

در پاسخ به سوال اصلی شماره دو: شرط عدم ازدواج مجدد با همسر دیگر صحیح و لازم

است

در پاسخ به سوال اصلی شماره سه: در صورت احراز مفسده تعدد زوجات مجلس می

تواند با وضع قانون تعدد زوجات را ممنوع نماید

در پاسخ به سوال اصلی شماره چهار: در ازدواج مجدد اذن از همسر جایگاهی در شرع

ندارد

در پاسخ به سوال فرعی شماره دو: تخلف از شرط عدم ازدواج مجدد مستلزم خیار

اشتراط است

روش تحقیق :

تحقیق فوق از نظر هدف بنیادی - کاربردی است، از نظر ماهیت دینی فقهی است، از نظر روش با توجه به بررسی اسناد و متون کتابخانه ای و هم چنین با توجه به بررسی و مطالعه آماری در این زمینه تا حدودی میدانی و با جمع آوری اطلاعات از طریق پرسش نامه و مراجعه به محاکم و پرونده ها و موضوعات دعاوی مربوطه می باشد در این تحقیق علاوه بر پژوهش در علوم انسانی که مشتمل بر فیش برداری و استفاده از نرم افزارها فقهی و کتب فقهی برای بررسی آرا و نظریات فقهای متقدم و متأخر می باشد از روش های آماری برای بررسی اثرات این شرط در زندگی عامه مردم استفاده خواهد شد.

ساختار تحقیق:

تحقیق حاضر به پنج بخش منطقی و مترتب بر هم تقسیم می شود. در بخش نخست به تعاریفی از نکاح و تقسیم بندی های آن پرداخته شده و به تقسیم بندی جدیدی از نکاح که می تواند در بسیاری از مسائل خانوادگی راه گشا باشد نیز اشاره گردیده است که عبارت است از نکاح مشروط و نکاح مطلق.

در بخش دوم بحث از مشروعیت نکاح به عمل آمده است و نظریات متفاوتی که در این زمینه بیان گردیده است اشاره شده و نیز نظریات علما و دانشمندان دیگر هم در این

زمینه مطرح شده است. پس از احراز مشروعیت تعدد زوجات به احکام آن می پردازیم در بخش بعدی شرایط آن را از نظر فقه و حقوق بررسی می کنیم .

در بخش آخر که به تحلیل نهایی در این زمینه می پردازیم و بحث کنترل دستگاه قضائی را مطرح کردیم و بهترین روش اجرای تعدد زوجات را کنترل دولت بر اجرا و نیز احراز شرایط آن را که همان عدالت و تامین نفقه زن است دانستیم .

در آخر نیز به نتیجه گیری از بحث های مطرح شده می پردازیم.

پیشینه تحقیق :

تعدد زوجات امری است که در گذشته به عنوان رسمی پذیرفته شده محسوب می گردیده است و هرگز زیانی را برای جامعه به بار نمی آورده است اما در جوامع امروزی با در نظر گرفتن شرایط زندگی و تغییر و تحولات آن به نظر می رسد که نیاز به نگاهی مجدد دارد . و لذا با این رویکرد هرگز تحقیقی انجام نگرفته است اما به تناسب از نوشتارهایی که در این زمینه به نیل به مقصود کمک کند بهره خواهیم جست .

فصل اول: تعاریف نکاح

نکاح نیز همانند بسیاری از الفاظ دارای معنای حقیقی و نیز استعمال مجازی می باشد ،
علما و محققین در اینکه نکاح در کدام معنی حقیقی و در کدام مجاز است اختلاف نظر
پیدا کرده اند در این فصل نکاح را از نظر لغوی و شرعی و اصطلاحی بررسی خواهیم
نمود .

گفتار اول :واژه نکاح از نظر لغت :

گروهی از لغویین^۱ نکاح را به وطی و نزدیکی کردن معنی کرده اند ، مولی احمد نراقی ،
و شیخ محمد حسن نجفی^۲ این قول را به مشهور اهل لغت نسبت داده اند و می گویند :
که علامه حلی در مختلف ادعای اجماع به معنی اتفاق اهل لغت بر آن نموده است .

---

^۱ - زمخشری در اساس البلاغه- طریحی ، فخر الدین ، مجمع البحرین - عبد الکریم صفی پور در منتهی الارب
^۲ نراقی ، مولی احمد بن محمد مهدی ، -مستند الشیعه فی الاحکام شریعه ج ۲ ص ۴۶۵- نجفی ، محمد حسن بن باقر ، نجفی ، محمد حسن
بن باقر ، جواهر الکلام ج ۲۹ ، ص ۵ ،

عده ای از فقها^۳ این قول را پذیرفته اند و آن را ترجیح داده اند. گروه دیگر از لغویین^۴ نکاح را به عقد و ازدواج کردن معنی کرده اند عده ای از فقها^۵ این قول را پسندیدند. مرحوم طریحی و فاضل مقداد^۶ گویند که گروهی قائلند نکاح مشترک بین وطی و عقد می باشد و گروهی قائلند معنی حقیقی نکاح نزدیکی کردن است و معنی مجازی عقد کردن است.

شهاب الدین الرملی در باره معنی نکاح این گونه می نویسد: نکاح در لغت به معنای به هم پیوستن و جمع شدن با هم است و زمانی که درختان به سوی هم مایل شوند و شاخه هایشان در هم شود عرب می گویند: تناکحت الاشجار و شرعا به عقدی گفته می شود که نزدیکی و مجامعت زن و مرد را با لفظ نکاح، تزویج یا ترجمه آن مباح می کند.^۷

در این جا مناسب به نظر می رسد که به طور اختصار معنای زواج و برخی مشتقات آن را در لغت یاد آور شده و سپس به بیان معنای شرعی و فقهی نکاح و اقسام آن و آداب و سنن آن و مقدماتی دیگر از نکاح بپردازیم.

^۳ فاضل مقداد در فاضل مقداد، جمال الدین مقداد بن عبدالله، کنز العرفان فی فقه القرآن، ج ۲، ص ۱۳۳ و ص ۲۶۲- عبد الرحمان

جزیری در الفقه علی المذاهب الاربعه، ج ۴، ص ۱

^۴ راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن- معلوف، لويس، المنجد فی اللغة

^۵ تراقی، مولی احمد بن محمد مهدی، مستند الشیعه فی الاحکام الشریعه، ج ۲، ص ۴۶۵- کاشف الغطاء، محمد حسین، تحریر المجله

، ج ۵، ص ۷، نووی، یحیی بن شرف، منهاج الوهاج، ج ۲، ص ۳۵۹، حصنی، ابوبکر بن محمد، کفایه الاخیار فی حل غایه الاختصار

، ج ۲، ص ۲۳

^۶ طریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۲۴۱، فاضل مقداد، جمال الدین مقداد بن عبدالله، کنز العرفان فی فقه القرآن

ج ۲، ص ۱۳۳

^۷ نهاییه المحتاج، ج ۶، ص ۱۷۴

خلیل ابن احمد فراهیدی و مرحوم طریحی و ابن منظور^۸ زواج را این گونه معنا کرده اند
:در کتاب العین زواج را این گونه معنا کرده است : به معنای مذکر و مونث .
در کتاب لسان العرب : ازدوج : را به شباهت معنا نموده است و در کتاب مجمع البحرین
: در باب معنای زواج می گوید که هم جایز است که با فتحه بیاید و هم با کسره چرا که
از باب مفاعله است زیرا جز یکی از دو مورد نکاح یا زنا نمی باشد .

گفتار دوم واژه نکاح از نظر شرع:

مشهور^۹ بین فقها این است که کلمه نکاح شرعا به معنی عقد است چنان که شیخ طوسی^{۱۰}
و فخر المحققین^{۱۱} و فاضل مقداد^{۱۲} چنین گفته اند . صاحب جواهر می فرماید^{۱۳} : ابن
ادریس از این قول نفی خلاف کرد و ابن فهد حلی و شیخ طوسی و فخر المحققین
ادعای اجماع بر آن معنی کرده اند ، برای این که نکاح غالبا در آن معنی استعمال می شود
، حتی گفته اند ، لفظ نکاح در قرآن به معنی نزدیکی کردن نیامده است . جز در آیه :

^۸فراهیدی ، خلیل بن احمد ، کتاب العین ، ج ۶ ، ص ۱۶۶ ، طریحی ، فخر الدین ، مجمع البحرین ، ج ۲ ، ص ۳۰۸ ، ابن منظور ، محمد بن
مکرم ، لسان العرب ، ج ۲ ، ص ۲۹۳ ،

^۹ نجفی ، محمد حسن بن باقر ، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام ، ج ۲۹ ، ص ۶

^{۱۰}طوسی ، ابوجعفر محمد بن حسن ، خلاف ، ج ۲ ، کتاب نکاح ، مسئله ۱۲۳ ، ص ۲۲۶

^{۱۱}حلی فخر المحققین ، محمد بن حسن بن یوسف اسدی ، ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد ، ج ۳ ، ص ۲

^{۱۲}فاضل مقداد ، جمال الدین مقداد بن عبدالله ، کنز العرفان فی فقه القرآن ، ج ۲ ، ص ۲۶۲

^{۱۳}نجفی ، محمد حسن بن باقر ، جواهر الکلام ، ج ۲۹ ، ص ۶

حتی تنکح زوجا غیره در سوره بقره آیه ۲۳۰ و آیه به معنی حلال گردیدن زن سه بار ر طلاق داده شده بر زوج اول بر شوهر محلل شرط می باشد از دلیل دیگر فهمیده شد.^{۱۴}

و از مصابیح علامه طباطبائی محمد مهدی بحر العلوم نقل کند که این مسئله به نزاع مشهور در حقیقت شرعیه به اصول الفقه (ج ۱ ص ۳۲ مراجعه گردد) مبتنی است، بنابراین قول به حقیقت شرعیه، نکاح حقیقت در عقد است و مجاز در وطی و بنابر قول به عدم حقیقت شرعیه عکس آن است.

و خود وی اظهار میدارد: اگر اجماع محقق نباشد جای بحث است ...

شکی نیست که حقیقت شرعیه برای نکاح ثابت نیست، بلکه نکاح لغتا و شرعا به معنی عقد و نزدیکی کردن است با لخصوص و ادامه می دهد: این ادعا عجیب است که نکاح در زبان شرع به معنی وطی رایج نیست با ملاحظه اخبار نبوی - به علاوه احادیث غیر نبوی که در مورد تشویق به نکاح و تولید نسل وارد گردیده، جز وطی اراده نگردیده است و این قوی ترین دلیل بر بطلان آن قول است، چنان که بر کسی که ریسمان تقلید از گردن خود گرفته مخفی نیست. ارجح در نزد شافعیه و مالکیه این است که نکاح از نظر شرعی حقیقت در عقد و مجاز در وطی است.^{۱۵}

^{۱۴} خمینی، سید روح الله، تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۳۳۳
^{۱۵} جزیری، عبدالرحمن غروی، سید محمد، یاسر مازح، الفقه علی المذاهب الاربعه و مذهب اهل بیت (ع)، ج ۴، ص ۲